

Pirita kloostri asutamine ja ülesehitamine 1407–1436 Rootsi allikate valguses

Ruth Rajamaa

Artikkel põhineb peamiselt Rootsis leiduval allikmaterjalil ja vaatleb Vadstena kloostri osa Pirita kujunemisel tütarkloostri asutamisest aastal 1407 kuni iseseisvaks kloostriks pühitsemiseni aastal 1431. Tuuakse välja Vadstena kloostri patronaadi erinevad tahud, milles ilmneb nii abistavat suhtumist kui ka korralekutsuvat seksu- mist. Võrreldes teiste birgitiinide kloostri- tega pöörab Vadstena Piritalle rohkem tähelepanu ja hoiab seal ka arvukalt oma kloostri õdesid ja vendi. Niisugune lähedus emakloostri- le on täiesti uus ilming Pirita uurimise ajaloos ning vajab veel põhjaliku- mat analüüsi. Kirjavahetusest Vadstenaga leiab ka täpsustavaid andmeid Pirita asutajateks peetud kaupmeeste kohta, kelle päritolu on senini jäänud segaseks.

Käesolevas artiklis vaatan Pirita kloostri ülesehitamist peamiselt Vadstena kloostri allikate valguses. Tänapäevani olen Rootsi Riigiarhiivis Stockholmis ja Uppsala ülikooli raamatukogu¹ leidnud kokku 20 dokumenti, mis mingil viisil kajastavad Vadstena kloostri ja Pi- rita kloostri suhteid viimase asutamise ja ülesehitamise ajajärgul. Teine põhiline alli-

kas on Vadstena kloostri päevik, *Diarium Vadstenense*,² milles on vastava perioodi kohta Pirita kloostrist kümme ülestähendust. Päevik on birgitiinide uurijatele muidugi teada- tuntud, kuid koos teiste Rootsi allikatega on siingi võimalik avastada uusi tahke Pirita ja Vadstena kloostri suhetes.

Püha Päästja Ordu ja Vadstena klooster

Vadstena klooster oli Püha Päästja Ordu, *Ordo Sancti³ Salvatoris*,⁴ emaklooster. Ordu asutajat, Birgitta Birgersdotterit (1303–1373), tabas 1346. aasta paiku ilmutus: Kristus andis talle uue ordu põhikirja. Kuigi kuningas Magnus Eriksson esialgu pooldas Birgitta ideed asutada klooster ja kirik tema lossi juurde Vadstenas, jäi siiski nii kuninga kui ka Rootsi aadlkonna tugi napiks. Aastal 1349 lahkus Birgitta Rootsist ja asus elama Rooma, et taotleda paavstilt isiklikult luba uue ordu asutamiseks. Kuid uue ordu reeglit oli tal raske saada, sest Lateraani (1215) ja Lyoni (1275) kontsiilid olid otsustanud, et uusi kloostriordusid võis asutada ainult Püha Benedictuse või Püha Augustinuse reegli põhjal. Näiteks kinnitati Tsistertslaste ordu Püha Benedictuse reegli alusel, kuid kloostrid jär- gisid Citeaux' kloostri kodukorda. Püha Päästja ordu kinnitati aastatel 1370 ja 1378 Püha Augustinuse reegli alusel, kusjuures lisana määrati ordusse kuuluvate kloostrite kodu- korraks Püha Päästja reegel, *Ordo sancti Augustini sancti Salvatoris nuncupatus*.

1 Riigiarhiiv Stockholmis (edaspidi RA), Uppsala ülikooli raamatukogu (edaspidi UUB).

2 DV, 149, 151, 172, 185, 216, 230, 290, 324, 399, 403.

3 Algupärane nimi, hiljem pikendatud *Sanctissimi* – Pühima.

4 Vt. Birgitta/Birgittenorden. – Theologische Real- enzyklopädie. Hrsg. G. Krause, G. Müller. Bd. VI. Berlin: de Gruyter, 1980, lk. 648–652.

Niisugune topeltnimetus tekitas alguses segadust, isegi Vadstena kloostris. Vadstena klooster pöördus Birgitta viimase pihhiisa, Jéani piiskopi Alfonso poole küsimusega: "Mida vastata, kui meilt küsitakse: Millisesse orduisse kuulute?" Piiskop kirjutas: "Vastame: Oleme Püha Päästja ordis ja Püha Augustinuse reeglina."⁵ Nimelt ei olnud keskajal olemas üht kindlat Püha Augustinuse ordu. Augustinuse tekstides sisalduvatele soovitudele rajasid oma ühisel paljud religioossed rühmitused. Vabama elukorralduse pooldajatest said augustiinlastest koorihärrad; augustiinlased-eremiidid kuulusid kerjusordude hulka. Vadstena klooster tegi kogu keskaja vältel mitmeid katseid Püha Augustinuse ordu nimetus kustutada. 1427. aasta peakapiitlil Vadstenas oli nimetuse küsimus päevakorral.⁶

Pirita kloostri keskaegsetes ladinakeelsetes dokumentides seisab samuti "*ordinis b. Augustini, Sancti Salvatoris nuncupati*", mille tõttu vanemad baltisaksa teadlased ja ka Paul Johansen on Pirita kloostrist kirjutades kasutanud Augustinuse ordu nimetust. Pirita kloostri elanikke nimetavad nad augustiini nunnadeks-munkadeks.⁷ Keskaegsetes alam-saksakeelsetes dokumentides seisab tavaliselt "*sunte Birgitta kloster*".

Birgitiinide ordu peaesmärk oli kristlas-konda seesmiselt puhastada ning ordu oli loodud eelkõige naistele. Igas kloostris võis olla kõige rohkem 60 nunna. Neid, samuti kloostrit külastavaid ilmikuid, teenindasid 25 venda, kes olid jaotatud klassidesse: 13 preestrit, 4 diakonit ja 8 ilmikvenda. Õed ja vennad elasid eraldi klausuurides, kuid neil oli ühine kirik. Klooster ja kirik olid pühitsetud Neitsi Maarjale.

1370. aastal bullaga anti luba asutada Vadstena mõisa juurde uue ordu kaks kloostrit – üks nunnadele, teine munkadele. Mõlemad pidid alluma püha Augustinuse reeglile, kuid

oma kodukorras üksikasjalikult järgima Birgittale ilmutatud reeglit. Birgitta ei olnud rahul paavsti kinnitusega, sest reeglit oli bul-las kärbitud ja modifitseeritud. Ta tegi oma surivoodil 23. juulil 1373 tütar Katarinale ülesandeks anda paavstile uuesti taotlus reegli kinnituseks. Katarinal õnnestuski koos abilistega aastal 1378 saada paavstilt Püha Päästja reegli kinnitus selle algupärasel kujul.⁸

Kuigi kloostrite ehitusega oli Birgitta käsul alustatud Vadstenas juba 1360. aastate lõpul, andis Vadstena kloostrile hoogu juurde 1370. aasta bulla ja Katarina kojutulek ema säilmetega aastal 1374. Reliikvia koos Birgitta pühadust tõendavate miraaklitega, mida inimesed kogesid ja mille tunnistusi Rootsisis koguti aastatel 1376–1378⁹, töid hulgaliselt donatsioonide ja sisse astuda soovijaid. 1378. aasta bulla suurendas veelgi enam klost-

5 T. Höjer, Studier i Vadstena klostrens och birgittinordens historia intill midten af 1400-talet. Uppsala, 1905, lk. 68–69. UUB, C1, fol. 149v: "Quid respondendum est, cum quis querat a nobis: Cuius est ordo vester? Respondebimus: Nos sumus ordinis sancti Saluatoris et regula [regulae] sancti Augustini." Jéani piiskop Alfonso oli Birgitta "Taevalike ilmutuste" toimetaja, suri aastal 1389.

6 UUB, C 46, fol. 160r–165r.

7 Nt. raamatus P. Johansen, H. von Zur Mühlen, Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval. Köln, Wien: Böhlau, 1973, lk. 48. Registris "Kloster" viite all "St Birgitten Augustienermönche und -nonnen".

8 T. Nyberg, Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters. Bibliotheca Historica Lundensis 15. Lund: Gleerup, 1965, lk. 43–52. Vt. ka R. Rajamaa, Systramas verksamhet, undervisning och uppfostran i Vadstena kloster 1384–1595. Diss. Pedagogiska Institutionen, Stockholms universitet. Stockholm, 1992, lk. 36–41.

9 Birgitta imetegusid pandi kirja tunnistajate juuresolekul Vadstenas peamiselt ajavahemikul 1374–1376, vt. I. Collijn, *Acta et Processus Canonizationis beate Birgittae*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskrifts-sällskapet Serie 2.1. Stockholm, 1931, lk. 105–145, 145–164; A. Fröjmark, Mirakler och helgonkult. Studia Historica Upsalensia 171. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1992, lk. 31–43, 85–88.

ri tähtsust religioosse institutsioonina ja 1384. aastal oli võimalik õnnistada sisse õdede ja vendade konvendid. Kloostrikiriku pühitsemine toimus 1430. aastal ühenduses kuninganna Philippa matustega, kuid ehitus sai valmis alles 1440. aastate lõpul.¹⁰

Birgitiinide ordu areng

Birgitiinide ordu hakkas jõudsalt arenema pärast Birgitta pühakuks kuulutamist (7. oktoobril 1391). Kaasa aitas ka Vadstena kloostri tellimisel valminud Birgitta "Taevalike ilmutuste" esimene täielik ladinakeelne väljaanne, mis trükiti Lübeckis 1492. aastal.

Esimene orduklooster *Maria Paradiso* asutati 1392. aastal Firenzes, kus Birgitta oli mitmeid kordi viibinud ja kus peeti ka tema peied. Teine, *Marienbrunn*, asutati 1394. aastal Danzigis (tänap. Gdansk), kus tütar Katarina ja ta kaaslased olid jäänud Birgitta kirstuga 1373.–1374. aastal teel Vadstenasse talvekorterisse. Kolmas oligi Pirita klooster Tallinna lähistel, keskaegse nimetusega *Mariendael/Marienthal* – Maarjaorg. Kui eelmainitud kloostrid olid ühel või teisel viisil seotud Birgitta endaga, siis jääb mõistatuseks, miks juba 15. sajandi esimestel aastatel sooviti Püha Birgitta kloostrit asutada Liivimaal.¹¹

Järgmised üheksa birgitiinide kloostrit asusid kõik Põhja-Euroopas. Enamik nendest esimesest kaheteistkümnest kloostrist olid tüüpilised maakloostrid, mille juurde rajati kloostri patronaadi all olev asula. Klooster ja suur kirik vajasid kutselisi ehitustöölisi, käsitöölisi, eriti kullasseppi ja maalikunstnikke. Asula elanikud olid ka kohustatud majutama palverändureid, kes suurte pühade puhul kloostrikirikusse tulid. Jõukamad kloostrite toetajad ehitasid sinna endale maja. Aastal 1400 sai Vadstena kloostri asula kuninganna Margaretalt linnaõigused.

Nagu kõikidel maakloostritel, oli ka birgitiinide kloostritel oma mõis väljaspool müü-

ri, kus elasid abtissile truudust vandunud asukad. Kui suur Pirita kloostri mõis oli, pole teada. Arheoloogiliselt on seda ala vähe uuritud, aga kultuurkiht näitab, et mingi asula on siin olnud.¹² Tõenäoliselt leidis kloostri mõisas ka palverändurite ööbimispaiku.

Keskaja lõpul oli birgitiinide kloostreid kaksikümmend seitse. Kümme suleti reformatsiooni tagajärjel, aga 16.–18. sajandini asutati veel mitmeid kloostreid. Eraldi peab nimetama Hispaania ja Mehhiko kloostreid, millest üksteist eksisteerivad veel tänapäeval. Teistest Euroopas olevatest "vanadest" kloostritest tegutsevad praegu neli: Syon Abbey Devonis (Inglismaa), Birgittakloster Altomünsteris (Saksamaa), S:te Birgittas kloster Pax Mariae Vadstenas ja Maria Refugie Udenis (Holland).

Püha Birgitta Liivimaa kloostri algus

Pärast Marienbrunni kloostri asutamist läks mööda mitu aastat, enne kui Vadstena kloostrisse saabusid 5. mail 1407 kaks meest, kes kuulutasid, et on tehtud eeltööd Birgitta ordusse kuuluva uue kloostri asutamiseks Tallinna lähistel: maa on olemas ning 16 neitsit ja 6 preestrit teinud otsuse kloostrisse astuda. Diaariumi andmetel oli kokku 34 isikut angažeeritud uue kloostri asutamisega. Mehed palusid privileege, Püha Birgitta reliikviaid ja eksemplari *Cantus sororum*'ist, s.t. Õdede laulu noote ja teksti.¹³

Õdede laul oli birgitiinide ordu omapära – õdedel olid oma tunnipalvekord ja oma

10 R. Rajamaa, *Systrarnas verksamhet, undervisning och uppfostran i Vadstena kloster*, lk. 69–71.

11 Vt. J. Kreemi ja K. Markuse artiklit "Kes asutas Pirita kloostri?" siinsamas.

12 V. Raam, J. Tamm, *Pirita klooster. Ehitus- ja uurimislugu*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005, lk. 54–56.

13 DV, 149.

Püha Maarja missa, vennad aga järgisid kohaliku piiskopkonna tunnivalvusi. Teine omapära oli hommikuse palvuse pikkus. Et neli tunnivalvust lauldi järjest ja kordamööda – vennad enne, õed pärast –, kestis palvus koos missadega Maarja altaril ja pealtaril ligemale kuus tundi. Riigiarhiivis Stockholmis on Pirita kloostri kasutusel olnud *Cantus sororum*'i raamatust (dateeritud ajavahemikku 1400–1450) säilinud neli lehekülge.¹⁴

Sellel esimesel kohtumisel Vadstena kloostri saavutati ilmselt mingi kokkulepe vendade ja võib-olla ka õdede saatmiseks Pirital, et õpetada sisseastujatele kloostri kodukorda. Kuid seda ei tehtud enne kui neli kuud hiljem. Arvatavasti sooviti, et ehitused oleksid tegevuseks kõlbulikud.

Pirita kloostri ehitus sai Balthasar Rusowi andmetel alguse viidipäeval, 15. juunil 1407.¹⁵ Diaariumis see kajastust ei leia. Rusowi kroonika esimene väljaanne ilmus aastal 1578, tema antud kuupäeva kordavad kõik hilisemad kroonikud.

5. septembril saadeti kaks venda Vadstenast Pirital: diakon Johan Johansson ja ilmikvend Lars Öjarsson.¹⁶ Nagu varem mainitud, oli vendade konvendi koosseis birgitiinide ordus omapärane, koosnedes kolmeteistkümnest preestrist, neljast diakonist ja kaheksast ilmikvennast. Nende juhatajat nimetati peakonfessoriks, mitte prioriks või abtik. Vennad ei olnud tavapärased mungad, kes pärast ordu astumist siin diakoni- või preestrivaljaõppe said. Birgitiinide ordu preester- või diakonvendadeks võisid astuda ainult vastava ordinatsiooni saanud mehed. Nad ise nimetasid endid vendadeks: vastavalt staatusele preestervennaks, diakonvennaks või ilmikvennaks.

Diakonvennal Johan Johanssonil võis kaasa olla käsiraamat, mille fragmente leidub Taani Riigiarhiivis Kopenhaagenis ja mille paber on dateeritud ajavahemikku 1390–1400.

Raamat koosnes Birgitta ilmutustest muinasrootsi keeles ja eeskirjadest vendadele ladina keeles.¹⁷ Need kaks venda peatusid Pirital natuke üle aasta, kuni 1408. aasta 7. oktoobrini.¹⁸

Paavsti kinnituskiri

Kindlasti jälgiti Vadstenas sündmuste edaspidist käiku ja oodati järgmist sammu – klooster saadab teele palvekirja ja taotleb paavstilt kinnituskirja. Aga seda teadet ei tulnud.

Viivituse põhjuseks võis olla, et Tallinna raad väljendas juba 1408. aastal rahulolematust kloostri asukoha üle sadama lähedal Pirita jõe suudmes. Raad nõudis kloostri viimist sisemaale. Nõudmise taga peitusid mitmed põhjused, muuhulgas kardeti, et taanlased võivad sellest nn. Rootsi asustusest teha oma platsdarmi Tallinna ümbruse tagasivalutamiseks.¹⁹ Kuid Tallinna raad võis karta ka rootslaste mõju suurenemist, sest oma sadamaga varustatud tulevane kloostriasula võis saada rikkaks. 14. sajandi lõpul moo-

14 RA, Östersjöprovinsernas tull- och licensräkenskaper. Vol 3:2. Avtagna pergamentomslag, CCM-sign: Cantus sororum.

15 Chronica der Prouintz Lyfflandt ... Dörch Balthasar Rüssouwen Reualiensem. Rostock, Anno M.D.LXXVIII (1578), fol. 44v. Vt. B. Russow, Liivimaa kroonika. Tlk. D. ja H. Stock. Stockholm: Vaba Eesti, 1967 (tõlge 1584. aasta väljaandest), lk. 87.

16 DV, 151.

17 M. H. Gelting, Brigittines, Church Fathers, the Seven Sages of Rome and the Treasurer of Oesel Georg Bardyn: A Preliminary Report on Some Newly Found Manuscript Fragments from the Archives of the Bishopric of Oesel. Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis Aastaraamat. Annales Societatis Litterarum Estonicae in Svecia X, 1985–1987. Stockholm, 1988, lk. 11–31.

18 DV, 172.

19 Ordumeister Siegfried Lander von Sponheimi (1415–1425) kiri prokuraator Peter Wormdittile 27. augustil 1416: LUB 1/V, nr. 2094. Vt. J. Kreem, The Town and its Lord. Reval and the Teutonic Order (In the Fifteenth Century). Tallinn: Ilo, 2002, lk. 138–141.

dustasid rootslased 24% Tallinna elanikkonnast ja domineerisid Viimsi poolsaarel. Rannarootslased kuulusid kõik, vaatamata elukohale, Tallinna Oleviste kiriku hingekirja.²⁰ Raad kartis ka, et juba olemasolevad tsistertslaste ja dominiiklaste kloostrid võisid edaspidi vähem annetusi ja pändusi saada.

Võimalik, et Pirita kloostri esindajad käisid Vadstenas asju arutamast. Igal juhul otsustas Vadstena kloostri eestseisus ja Linköpingi piiskop, et Piritat peab visiteerima. Nii saadetigi delegatsioon Tallinna. Seekord palju kõrgema staatusega: selle koosseisus olid peakonfessor Erik Johansson (1401–1423), preestrid Peter Johansson ja Karl Andersson ning ilmikvend Lars Öjarsson.²¹ Nad peatusid Eestis vaid paar nädalat, aga töötasid tõhusalt. Selle tulemusena saatsid ordumeister Konrad von Vietinghoff, Tallinna piiskop Johannes Aken ja maamarssal Hermann Vincke palvekirja Saksa Ordu esindajale paavsti kuuria juures, prokuraator Peter von Wormdittile, et ta edastaks paavstile taotluse Pirita kloostri asutamise kinnituseks.²²

29. mail 1411 kinnitas paavst Johannes XXIII kõik tegevusjuhised ja privileegid. Sellega sai klooster ametliku kinnituse oma kuuluvusest *Ordo Sancti Salvatoris*’esse, ja ametlikuks nimeks *Vallis Mariae*.²³ Piritale anti samad pihi- ja indulgentside privileegid kui Vadstena kloostrile. Kinnituskirja viimane lõik on märkimisväärne. Selles andis paavst loa tuua Vadstena kloostrist Piritale kaks öde ja kaks venda ülesandega õpetada ja juhendada neid, kes kavatsesid sisse astuda. Pealtnäha pole selles loas midagi erilist, aga hilisematest dokumentidest aimame siin Vadstena ambitsiooni säilitada kontroll Pirita kloostri üle.

Sellisel taotlusel polnud küll normatiivset alust.²⁴ Kuna ordu oli loodud esmajoonel naistele ja abtissil oli keelatud kloostrist lahkuda, siis ei olnud vajadust ordusisese hie-

rarihilise struktuuri järele ja klooster allus pärast sisseõnnistamist kohalikule piiskopile. Peakapiitleid võis korraldada ainult erakorralisel juhul paavsti loaga.

Kuid 1390. aastate lõpul püüdis osa vendade konvendi liikmeid, peakonfessoriga eesotsas, luua paavsti loaga Vadstena kloostrist ordu peaklooster ja nimetada selle peakonfessor ordu prioriks. See ei läinud neil korra, sest abtissil õnnestus määrus tühistada ja asendada uuega. Abtiss Ingegärd Knutsdotter (1384–1402) oli püha Birgitta tütre tütar, kes oma võitluses abtissi õiguste eest sai abi kuninganna Margaretalt, kellega ta oli koos üles kasvanud. Piiskop tagandas abtiss Ingegärdi, kuna vendade arvates oli tema poolt kuningannale ja paavstile makstud raha tekitanud kloostrile majanduslikku kahju.²⁵

Õigus otsustada tütarkloostrite üle enne nende sissepühitsemist jäi siiski alles. Vadstena ja Pirita vahelisest kirjavahetusest selgub, et Vadstena vennad on seda õigust kasutanud rohkem kui siiani arvatud.

Informatsioon paavsti kinnituskirjast pidi olema jõudnud ka Vadstenasse, aga mingit

20 P. Johansen, Nordische Mission, Revels Gründung und die Schwedensiedlung in Estland. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 74. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1951, lk. 122. 21 DV, 185.

22 Kiri on kaduma läinud, aga prokuraator Wormditt mainib seda oma kirjas kõrgmeistrile 13. veebruaril 1416: LUB 1/V, nr. 2055.

23 LUB 1/VI, nr. 2987.

24 Birgitiinide ordu põhikiri "Mare Magnum" kinnitati hiljem, 1. mail 1413, vt. Svenskt diplomatarium från och med 1401. I–IV. Red. C. Silfverstolpe, K. H. Karlsson. Stockholm, 1875–1904 (edaspidi SD), siin SD, II, 1714.

25 L.-A. Norborg, Storföretaget Vadstena kloster. Bibliotheca Historica Lundensis VII. Lund, 1958, lk. 272–283; T. Höjer, Studier i Vadstena klostret och birgittinordens historia..., lk. 134–137; H. Cnattingius, Studies in the Order of St. Bridget of Sweden I. The Crisis in the 1420's. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in History 7. Stockholm, 1963, lk. 57–60.

palvet saata õdesid-vendi Piritale ei tulnud enne kui 1412. aasta septembris.

Tallinnas leiduvate hilisemate dokumentide põhjal teame, et paavsti kinnituskirja käisid Roomast ära toomas Heinrich Swalbart ja Borchard Sawdel.²⁶ Vanemas kirjan-duses peetakse Heinrich Swalbarti koos Gerlach Kruse ja Heinrich Huxeriga kaupmees-teks ja Pirita kloostri asutajateks.²⁷ Rootsli al-likates figureerivad Gerlach Kruse, Heinrich Huxer ja Borchard Sawdel preestrite, mitte kaupmeestena. Heinrich Swalbart esineb aga Vadstena kloostri kirjas Tallinna raele Pirita kloostri varadega tegeleva vennana.²⁸ Sellest võib järeldada, et tema oli üks neist neljast ame-timehest n.-õ. väljaspool müüre, kes määruste kohaselt abistas abtissi kloostri haldamises.

Heinrich Swalbart ja Borchard Sawdel pidid olema toonud kinnituskirja millalgi ajavahemikus 29. maist 1411 kuni 17. augusti 1412. Nimelt avaldas Borchard Sawdel koos Pirita preestritega 17. augustil 1412 Tallinna Toomkirikus soovi, et *notar publicus* Heinrich Fabri teeks paavsti bullast tõestatud ärakirja. Viimane tõestabki bulla ehtsust koos kolme tunnistajaga, kelleks olid preestrid Henricus Bredevel, Johannes Plater ja Adolphus.²⁹ Seega esines Pirita klooster avaliku institutsioonina. Näib, et just siis läks teele kiri Vadstenasse sooviga saata õdesid-vendi Pirita kloostri õdede ja vendade juhendamiseks, nagu bullas oli ette kirjutatud.

Kloostrielu korraldamine

Kuu aega hiljem, 17. septembril 1412, sõit-sidki kaks venda, üks preestervend ja teine ilmikvend-kiviraidur, ning kaks õde ja kaks votiivõde Piritale.³⁰

Saadetud õdede koosseisust võib välja lu-geda, et Pirital oli olemas piiskopi poolt sis-se õnnistatud õdedega konvent, mis oli eral-datud majast, kus elasid votiivõded, s.t. tütar-lapsed, kes soovisid astuda kloostrisse.

Birgitiinide ordu ei olnud tavalises mõt-tes noviitse. Siin võis tütarlaps kõige varem 17-aastaselt avaldada oma soovi nunnaks saada ja kui konvent tema kandidatuuri heaks oli kiitnud, võeti ta vastu kui "votiivõde". Talle õpetati kloostri reegleid ja arvatavasti ka lugemist, sest see oskus oli kohustuslik. Pärast aastast õpetust oli tütarlaps ise või-meline otsustama, kas ta soovis kloostrisse astuda või mitte. Arvan, et Pirital oli vo-tiivõdedel omaette maja või talu, nii nagu Soome Naantali (Nädendal) birgitiinide kloostri juures, kus nad elasid ja kus neid õpetasid Vadstenast saabunud votiivõded.³¹

Vadstena esindajate saabumise põhjal võib oletada, et nii õdede kui ka vendade konven-did said kindlama korralduse. Õde Kristina Tokesdotter, kes pärines alamaadlist, valiti tõenäoliselt abtissiks – õigemini abtissi ko-husetäitjaks, sest Pirita ei olnud veel isesei-sev klooster. Samuti võib oletada, et prees-tervend Karl Andersson nimetati peakon-fessori kohusetäitjaks, sest ordu põhikirja *Mare Magnum*'i kohaselt nimetati peakon-fessorit sisseõnnistamata kloostrites *vice con-fessor et pater*.³² Kiviraidur Stefan Liongas-soni saatmine Piritale pidi tähendama, et alus-tati kloostrite ja kiriku kavandamisega püha Birgitta eeskirjade kohaselt.³³

26 Allikad pärinevad aastast 1413: LUB I/IV, nr. 1946.

27 Vt. Juhan Kreemi ja Kersti Markuse artiklit "Kes asutas Pirita kloostri?"

28 Vadstena kloostri kiri Tallinna raele 16. maist 1425, vt. TLA, f. 230, n. 1, s. Bk 4, I fol. 15r; LUB I/VII, nr. 281; vt. M. Meidla, Ülevaade Pirita kloostri ajaloo-st. Bakalaurusetöö, Tartu Ülikooli kirikuloos-õppetool. Tartu, 2005, lk. 33.

29 LUB I/VI, nr. 2991. Org. perg. UUB (Vadstena kloostri käsikirjalise raamatu kaanelt lahti võetud).

30 DV, 216.

31 B. Klockars, I Nädens dal: Klosterfolk och andra 1440–1590. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursäll-skapet i Finland 486. Helsingfors, 1959, lk. 45.

32 SD, II, 1714, §§ 31–33.

33 V. Raam, J. Tamm, Pirita klooster, lk. 19–20.

Arvatavasti tõi tegevuse uus hoog ka uusi kloostrisse astujaid, mis omakorda näis tekitavat rahutust Tallinna raes. Aasta hiljem, 1. augustil 1413, saatis raad kirja Saksa Ordu kõrgmeistrile³⁴ ja juhtnõõrid Merten Bradenborchile, kes oli Danzigi raehärra. Tal tuli minna rae kirjadega kõrgmeistri juurde ja temalt nõuda otsust viia Pirita klooster sissemaale. Instruksioonis Merten Bradenborchile mainitakse, et Pirita konventide juhatajad on rootslased ja kloostril on samad õigused kui Vadstena kloostril. Raad ütleb end mitte teadvat nende privileegide sisu ja kardab vaenulike jõudude maale tulekut.³⁵ Kõrgmeister lubas oma vastuses asja paar kuud hiljem toimival Saksa Ordu peakapiitlil üles võtta.³⁶

Pirita asutab Marienwohlde kloostri

Pirita kloostri esimene vastusamm näib olevat olnud otsus asutada uus klooster. Nimelt kinnitas Sachsen-Lauenburgi hertsog Erich V 27. oktoobril 1413, et preestervend Borchard Sawdel Piritalt on uue Marienwohlde kloostri jaoks lunastanud Lübecki rae panditud maatüki koos Belowi külaga. Kolm kuud varem, juulis 1413, oli Ratzeburgi piiskop Detlev von Parketin kinnitanud kaks dokumenti. Esimeses tõendatakse kahe kõrvalaltari ülalpidamiseks mõeldud panditud prebendi lunastamist Marienwohlde kloostri vendade ja õdede poolt. Teises ürikus kinnitas piiskop nende altarite üleviimist Marienwohlde kloostrisse. Seoses maa ostmisega uuele kloostri saabus Marienwohldele ka grupp õdesid Piritalt.³⁷

Kui suur osa oli Vadstenal selle kloostri rajamisel, ei ole teada. Kuid arvatavasti jälgiti Vadstenas Marienwohlde kloostri asutamist sama suure hoolega, kui oli jälgitud Piritat. Nimelt leidub Vadstena Diaariumis rohkem märkmeid Pirita kloostri asutamise koh-

ta kui ühegi teise tütarkloostri puhul.³⁸ Pealegi oli Vadstenal just Lübeckis asuvast kloostrist palju kasu, sest tee Rooma läks selle linna kaudu. Ürikute põhjal näib Vadstena olevat olnud aktiivne kloostri edaspidises asutamistöös, sest Marienwohlde esimene asukoht Belowis osutus ebasobivaks. Kloostri üleviimise loa taotlemisel oli tõenäoselt kaastegev Vadstena esindaja Konstanzi kirikukogul Tore Andersson. 23. veebruaril 1415 sai Ratzeburgi piiskop hertsog Erichi palvel paavst Johannes XXIII käest mandaadi *Magne devotionis*, milles tal lubati umbes kaks aastat tagasi rajatud, rikkalikult varustatud ja asustatud klooster paigutada soodsamale kohale.³⁹

Kuu aega hiljem, 27. märtsil 1415 õnnestus birgitiinide esindajal Konstanzi kirikukogul saada keisri kaitsekiri kõikidele olemasolevatele ja tulevastele Saksa aladel asuvatele birgitiinide kloostritele, eriti aga alles asutatud (*noviter mandatum*) Marienwohlde kloostri.

Marienwohlde kloostri ümberasumine võttis aega. Allikate põhjal oletab T. Nyberg, et aastast 1418 võib olla kindel lõplikust asumisest Petzke küla juurde Möllni lähistel.⁴⁰

Üks esimesi peakonfessori asetäitjaid Marienwohlde näib olevat olnud preestervend Piritalt Heinrich Huxer – võib-olla saabus ta sinna koos õdedega sügisel 1413. Ta oli kind-

³⁴ LUB 1/IV, nr. 1945.

³⁵ LUB 1/IV, nr. 1946.

³⁶ LUB 1/IV, nr. 1947.

³⁷ T. Nyberg, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters*, lk. 89–90, viide 3: Dokument Pirita nunnade saabumise kohta läks Teises maailmasõjas kaduma, kuid on mainitud Ernst Deecke kroonikas: L. H. E. Deecke, *Marienwohlde. Historische Abhandlung*. Lübeck, 1848.

³⁸ T. Nyberg, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters*, lk. 96.

³⁹ T. Nyberg, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters*, lk. 91.

⁴⁰ T. Nyberg, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters*, lk. 92.

lasti sellel kohal oktoobris 1418 ja veel novembris 1419.⁴¹ Marienwohlde kloostris ülesehitamine alates oktoobrist 1413 ja selle ümberasumine toimus tõenäoselt asepeakonfessor Heinrich Huxeri ja aseabtissi juhtimisel.

Võitlus asukoha pärast

Teine samm, mille Pirita ette võttis, oli Heinrich Swalbarti saatmine Konstanzi kirikukogule (1414–1418). Teame, et juba jaanuaris 1415 sai Swalbart kokku Tore Anderssoniga, kes oli Vadstena kloostris esindaja sinodil. Tema soovitas Swalbartil oma probleemiga paavsti poole pöörduda, Swalbart küsis aga abi Christburgi komtuurilt Friedrich von Weldomilt ja Saksa Ordu prokuraatorilt Peter von Wormdittilt. Nad lubasid pöörduda ordumeister Didrik Torki poole, mida nad tegidki, ja Swalbart sõitis arvatavasti koju. Kuid ordumeister suri augustis 1415 ja kõik jäi seisma.⁴²

Vadstena peakonfessori Erik Johanssoni üleskutsel sõitis Swalbart jaanuaris 1416 uuesti Konstanzi, et seal birgitiinide ordu prokuraatori Lucas Jacobiga kohtuda. Tema soovitas samuti paavsti poole pöörduda, kuid Swalbart võttis seekord ühendust Riia peapiiskopiga ja sõitis koos temaga kõrgmeister Michael Kuchmeister von Sternbergi juurde. Riia peapiiskop ja kõrgmeister kuulasid Swalbarti ära ja lubasid toimida nii, et asi laheneks. Kuchmeister andis ülesande Wormdittile, kes omakorda saatis Swalbarti koos kirjaga nii uue ordumeistri Siegfried Lander von Spanheimi kui ka Riia peapiiskopi juurde. See kiri 2. veebruarist 1416 on kaduma läinud, kuid selle olemasolu selgub ordumeister Landeri vastusest prokuraator Wormdittile.⁴³

Neist kirjadest ilmneb, et Swalbart töötas väga iseseisvalt ja kindlalt, võites nii Riia peapiiskopi, kõrgmeisteri kui ka prokuraator Wormditti usalduse ja poolehoidu. Igal juhul

27. augustil 1416 langetas Liivimaa ordumeister Lander von Spanheim otsuse, et klooster jääb sinna, kus ta asub.⁴⁴

Kriis Pirital

Juulis 1416 oli aga olukord Pirital muutunud kriitiliseks. Vadstena Diaariumi teatel on Kristina Sigurdsdotter ja Katarina Dansdotter 15. juulil 1416 sealse kloostris õdedeks pühitsetud.⁴⁵ Kaks votiivõde Pirital olid seega koju sõitnud – arvatavasti ei tulnud enam uusi kloostrisse astuda soovijaid ja õpetajaid ei olnud enam vaja.

Samaaegselt näib Piritalt olevat läinud käskjalg tütarlooster Marienwohlde, et paluda tagasi saata 1413. aasta sügisel sinna saadetud õed. Ordu reeglite kohaselt kuulusid nad jätkuvalt Pirita konventi. See selgub kirjast, mille Ratzeburgi piiskop Detlev saatis Marienwohlde 23. juulil 1416 ja milles ta keelab õdedel Piritale tagasi sõita.⁴⁶

Pärast Liivi ordumeister Lander von Spanheimi otsust olukord rahunes. Pirita sai 1417. aastal paemurru loa ja võis hakata püstitama nii kirikut kui ka kloostriehitisi.⁴⁷

Kloostris vennaskonna kirjast, mille Gerlach Kruse väljastas 17. märtsil 1418 Otto Lodele ja tema abikaasale, näeme, et Gerlach on peakonfessori ülesannetes.⁴⁸ Kristina Tokesdotter täitis arvatavasti jätkuvalt abtissi rolli.

41 T. Nyberg, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters*, lk. 116.

42 See sündmuste käik selgub Peter Wormditti hili-semast kirjast 19. veebr. 1416 kõrgmeister Michael Kuchmeisterile, LUB 1/V, nr. 2055.

43 T. Nyberg, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters*, lk. 98–99.

44 LUB 1/V, nr. 2094.

45 DV, 267.

46 E. Benzelius d.y., *Diarium Vazstenense ab ipsis iniitiis monasterii ad ejusdem destructionem*. Uppsala, 1721, lk. 199–200.

47 LUB 1/V, nr. 2109; V. Raam, J. Tamm. *Pirita klooster*, lk. 26–28.

48 LUB 1/V, nr. 2210.

1.

Pirita kloostri pitser
TLÜ Akadeemiline raamatukogu, Baltika osakond

Stamp of Pirita convent
Baltika collection of the Academic Library of Tallinn University

Pirita preestrid Vadstena kloostris

Nagu varem mainitud, sisaldas birgitiinide ordu põhikiri *Mare Magnum* eraldi määrusi sissepühitsemata kloostritele.⁴⁹ Nii nagu seal ei tohtinud kasutada abtissi ja peakonfessori nimetust, oli keelatud ka ametliku ordurüü kandmine. Kloostris ülesehitamise perioodil pidid preestrid ja diakonid kandma teatud eeskirjakohast ordurüüd, mis alles kloostris sisseõnnistamisel asendati birgitiinidele tavapärase ordurüüga. Kirjast, mille Vadstena saatis Borchard Sawdeliga Marienwohlde-se oktoobris 1418, selgub, et preestervennad nii Pirital kui ka Marienwohlde olid kandnud oma ordu tavapärasest preestri-rüüd.⁵⁰ Vadstena peakonfessor oli andnud ülesande vendadele Tore Anderssonile ja Hans Hildebrandssonile, kes Konstanzi kirikukogule reisisid tihti Marienwohlde peatusid, hoolitseda preestritele eeskirjakohaste ordurüüde muretsemise eest.⁵¹

Ilmselt taheti selle abinõuga hoida ära riivaalide, s.t. Lübecki toomkiriku vaimulike, pahameelt. Kuid Marienwohlde preestervennad olid käsku täitnud vastumeelselt, sest nende emaklooster Pirital ei olnud seda neile ette kirjutatud. Gerlach Kruse Vadstena kloostris viibides lepiti temaga kokku mõlema kloostris elanike eeskirjadekohases riietamises, mis pidi kehtima kloostrite sisseõnnistamiseni. Kirjas paluti kõik pahameel unustada.⁵²

Kuid Marienwohlde klooster põhjustas Vadstena veelgi suuremat muret. Kuigi Konstanzi kirikukogu otsustas 1418. aasta aprillis tühistada suure hulga indulgentse (juulis saadi sellest Saksa aladel teada), nende hulgas ka birgitiinide jaoks olulise *ad Vincula*, olid preestrid Marienwohlde selle ikkagi 1. augustil välja kuulutanud. Lübecki vaimulike vihastas selline käitumine ja nad pöördusid 15. augustil paavsti poole, nõudes kloostris sulgemist.⁵³

Vadstena klooster pidi selles olukorras midagi ette võtma. Ilmselt just Lübecki sündmustest ajendatuna otsustas klooster pühitseta Pirita kloostrile kolm preestervenda. Nii saabusid Gerlach Kruse ja Johannes Rosenhagen 2. septembril 1418 Söderköpingisse Rootsi idarannikul, kus neid võttis vastu Hans Hildebrandsson, et neid Vadstenasse viia.⁵⁴ Vadstena Diaarium teatab, et 9. oktoobril 1418 on Linköpingi piiskop kolm Tallinna klerikut – Gerlach Kruse, Borchard Sawdel ja Johannes Rosenhagen – Pirita kloostris preestervendadeks pühitsenud.⁵⁵

Nädal pärast pühitsemist saadeti Johannes Rosenhagen ja Borchard Sawdel koos kirjaga Marienwohlde kloostrisse. Kaaskirjas soovitas Vadstena Gerlachi nõusolekul, et konvendid valiksid Heinrich Huxeri asemel peakonfessoriks Borchard Sawdeli.⁵⁶ Miks Vadstena eelistas korralises ordurüüs Borchard Sawdelit Marienwohlde asepeakonfessorina, nõuab aga ürikute lähemat töötlemist. Sama korraga saadeti kiri piiskopile, et ta Sawdeli ametisse pühitseks.⁵⁷ Kuid konvendid Marienwohlde ei soovinud Heinrich Huxerist loobuda ja Borchard Sawdel sõitis koos Johannes Rosenhageniga 1419. aasta kevadel tagasi Pirita kloostrisse. Hiljem oli Marienwohlde peakonfessori ülesannetes Johannes Rosenhagen, seda vä-

49 SD, II, 1714: §§32–38.

50 SD, III, 2538.

51 SD, II, 1714: §34; T. Nyberg, Birgittinische klostergründungen des Mittelalters, lk. 114.

52 SD, III, 2538.

53 SD, II, 2552. Kiri on saadetud Syoni kloostrile 12. X 1418.

54 Johannes Hildebrandi Liber Epistularis (Cod. Upsal. C 6). Édition critique avec des analyses et une introduction. Red. P. Ståhl. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1998, nr. 39, lk. 87.

55 DV, 290.

56 SD, II, 2538, 17. X 1418.

57 SD, II, 2537.

hemalt märtsis 1421, mil Marienwohlde asutas tütarloostrit Marienkroni Stralsundis.⁵⁸

Gerlach Kruse sõitis Vadstena kloostrist tagasi Piritale alles 4. juunil 1419, olles viibinud Vadstenas kaheksa kuud.⁵⁹

Vadstena vennad Pirita kloostris

Juulis 1416 lahkusid votiivõed Pirita kloostrist, kuid abtissi kohustusi täitev Kristina Tokesdotter ning õde Kristina Johansdotter jäid esialgu kohale. Kiviraidurist ilmikvend Stefan ja preestervend Karl Andersson olid Diaariumi järgi Karli haiguse tõttu Piritalt lahkunud juba 7. oktoobril 1414.⁶⁰

Diaariumi andmetel ei ole pärast Stefani ja Karli lahkumist ühtegi venna Vadstenast Piritale saadetud. Kuid Vadstena preestervend Hans Hildebrandssoni kirjast, mille ta 2. septembril 1418 Piritale saatis, leidub vastupidist informatsiooni.⁶¹ Kiri on saadetud juba pikemat aega Piritalt viibinud kaasvennale, kes asendas parajasti Gerlach Kruuset peakonfessori ametis. Viimane oli koos Johannes Rosenhageniga Vadstena kloostriisse sõitnud.

Kirjast selgub, et Hans Hildebrandsson ja Gerlach Kruse on vennad. Vastavalt Rootsi kombele kasutas Hans isanime, Gerlach aga nende perekonnanime. Hans Hildebrandssoni vanemad elasid Söderköpingis ja perekond oli alamsaksa päritolu.⁶²

Vend Hansu kiri näitab, et peale kirja saaja on veel vähemalt kaks Vadstena venna pikemat aega Piritalt viibinud. Oma kirjas manitseb ta, et nad ikka veel sinna jääksid "armastusest ordu kasvu vastu", nii nagu õed Piritalt seda on lubanud teha, mida ta hiljuti parlatooriumis (õdede-vennade ühises vaheseinaga kõnetoas) oli kuulnud. "Sest kui Vadstena vennad ja õed Piritalt lahkuvad, võib karta, et põhjatuul viib ära taime, mis hiljuti on istutatud ja veel juuri pole ajanud."⁶³ Kirja

võib tõlgendada nii, et 1412. aastast peale viibis kaks Vadstena venna pidevalt Piritalt. Diaariums selle kohta andmeid ei leidu. See on Vadstena klooster paavsti 1411. aasta kinnituskirjas antud luba kahe venna ja õe Piritale saatmiseks tõsiselt võtnud.

Emakloostri patronaadi all

Mõned 1420. aastate alguse kirjad Vadstena kloostrist Piritale näitavad, et tütar on emale muret valmistanud.

Vadstenast saadetud kirjas aastast 1420 (pärast 11. novembril)⁶⁴ selgub, et Pirita on sarnaselt Marienwohldele kuulutanud välja *ad Vincula* indulgentsi, kuigi paavst oli Konstantzi kirikukogul tühistanud selle kuulutamise Saksa aladel. Vadstena ei saa aru, miks Pirita seda siiski on teinud, kuid on väga tagasihoidlik oma kriitikas: et paavst on soovitanud seda mitte teha, annavad ka nemad sama nõu.⁶⁵ Vadstena palub neil elada vaikset elu ja paremaid päevi oodata.

Teises kirjas, mis on saadetud 14. augustil 1421, manitsetakse Pirita kloostri eestseisust tungivalt seoses õde Kristina Johansdotteri juhtumiga. Diaariumis seisab, et 13. augustil 1421 on õde Kristina äkitselt Piritalt tagasi tulnud. Kuna konvent oli täisarvuline, pidid nad õe reeglitevastaselt kloost-

⁵⁸ T. Nyberg, *Birginitische Klostergründungen des Mittelalters*, lk. 114–118.

⁵⁹ DV, 290:2.

⁶⁰ DV, 230. Karl suri varsti pärast kojusaabumist.

⁶¹ Johannes Hildebrandi *Liber Epistularis*, nr. 39, lk. 87.

⁶² Johannes Hildebrandi *Liber Epistularis*, lk. 15–16.

⁶³ Johannes Hildebrandi *Liber Epistularis*, nr. 39, lk. 87.

⁶⁴ RA, A 20, fol. 171r-v.

⁶⁵ *sedes apostolica consuluevit nobis /// (fol. 171v) illam magnam bullam ante dictum concilium minime publicare et nos etiam idem omnino dissuasevimus attemptari.*

ri külalismajja paigutama. Õnneks suri üks õde samal öösel, seega asi lahenes.⁶⁶ Anonüümne autor artiklis "Jooni Piriti kloostri elupäevist ja kroonikaist" pidas õe lahkumise põhjuseks Piriti naiskonvendi täisarvuliseks saamist, mistõttu Vadstena klooster kutsus ta tagasi.⁶⁷ Allikaliselt see seisukoht kinnitust ei leia. Piriti sai hoopis Vadstenast noomituskirja, milles tehti selgeks, et üht õde ei tohi tema kaasõest lahutada ning kõigepealt tuleb järele pärida, kas Vadstena konvendis on üldse vabu kohti või mitte. "Te teete meid tõeliselt kurvaks niisuguse impulsiivse tagasisaatmisega. Te sundisite meid võtma vastu veel üht õde, kuigi neid oli juba 60, ja seega käituma reeglitevastaselt ja panema õe palverändurite tuppa, mida kunagi enne pole juhtunud." Kuid asi lahenes, sest "jumaliku korralduse arm tegi nii, et üks vanem õde suri samal öösel ja põhjustas tugeva tuule vaibumist meie hingedes". Kirja lõpus tänatakse Piritat Vadstena õe humaanse kohtlemise eest.⁶⁸

1429. aasta augustis toimunud ordu peakapiitlil Vadstenas esitas Gerlach Kruse soovivalduse saata Piritale saksa keelt valdav õde. Liivimaa kloostri esindajana oli peakapiitlil lisaks Gerlachile ka Borchard Sawdel. Diaarium teatabki, et 8. septembril 1429 saadeti õde Anna Bülow Piritale, et õpetada neid, kes soovivad sisse astuda.⁶⁹

Kuid koos õde Annaga Piritale saadetud kirjast⁷⁰ selgub, et Gerlachi soov oli Vadstena eestseisust pahandanud ja et alles pärast pikka vaidlust mõlema Piriti esindajaga olid nad palvega siiski nõustunud. Kirja lõpus soovitakse Piritale jõudu ja energiat viia lõpule töö klausuuri sissepühitsemiseks.⁷¹

Pärast 1430. aasta 17. juulit saadetud kirjast Piritale selgub, et klooster on vendi juurde soovinud. Vadstena vastab ärritatult, et Pirital on juba niigi nende kloostrist neli venda ja neli õde. Rohkem nad ei saa saata.⁷²

Nii suur Vadstena vendade-õdede arv Pirital on tähelepanuväärne ning selle põhjused vajavad edasist uurimist.

Mainitud kirjas ja ka selles, mis on samaaegselt saadetud Tallinna piiskopile, antakse juhendeid, kuidas toimida eelseisval klausuuri sissepühitsemisel. Kirjas piiskopile on lisatud eeskirjad, kuidas läbi viia abtissi, prioressi⁷³ ja peakonfessori valimised. Viimase kohale soovitati valida vend G(erlach), kelle "eluvii on hea, aga lugemus mõõdukas".⁷⁴

Need kaks kirja on viimased säilinud kirjad Vadstenast Piritale. Vähemalt ei leidu neid rohkem Vadstena kloostrist saadetud kirjade kogumikes.

Dokumendid konventide sisseõnnistamise kuupäeva kohta ei ole säilinud ja hilisemad kroonikud annavad erisuguseid daatumeid. Russowi 1578. aastal välja antud kroonika andmetel õnnistati klooster sisse 1436. aastal, õdede konvent pühitseti nädal enne johannesepäeva, 17. juunil, ja vendade konvent nädal pärast johannesepäeva, 1. juulil.⁷⁵

66 DV, 324.

67 Jooni Piriti kloostri elupäevist ja kroonikaist. – Piriti klooster ja selle 500-aastase pühitsemispäeva juubel 15. ja 16. augustil 1936. a. ühes mõningate ajalooliste andmetega / Birgittaklostret vid Tallinn och firandet av dess 500-årsjubileum den 15 och 16 augusti 1936 jämte några historiska upplysningar, 1436–1936. Piriti Kaunistamise Seltsi väljaanne 15. Piriti, 1940, lk. 21.

68 RA, A 20, fol. 170v–171r.

69 DV, 403; LUB 1/VIII, nr. 89.

70 U. von Troil, Skrifter och handlingar til Uplysning i Svenska Kyrko- o. Reformationens Historia.V. Upsala, 1791, lk. 346–349.

71 U. von Troil, Skrifter och handlingar..., lk. 349: *qui (Jhesus Christus) cooperari vobis dignetur pro complemento glorie sue ad consumacionem confederationis et inclusionis vestre ad quam conamini peruenire feliciter prosequende.*

72 RA, A 21, fol. 46r–46v.

73 Birgitiinide kloostri oli prioress õdede konvendi tegevjuht.

74 RA, A 21 fol. 46v–47v.

75 Chronica der Prouintz Lyfflandt, fol. 45v.

Adam Oleariuse 1656. aasta Moskva ja Pärsia reisikirjelduses on Pirita konventide pühitsemise päevadeks 17. juuni ja 1. juuli 1431. Ta viibis Tallinnas mitmel korral, sest ta abikaasa oli siit pärit. Ühel külastusel kohtus ta Tallinna sündikuga, doktor Johann Vestringuga, kes näitas talle ühte vana raamatut, milles oli põhjalikult kirjeldatud Pirita kloostri asutamist ja korda, nagu ka hävingut.⁷⁶ Olearius mainib ka, et Gerlach Kruse valiti ”paatriks ja pihiisaks”, s.t. peakonfessoriks, nii nagu ülalmainitud kirjas piiskopile soovitati. Need andmed teevad tema antud pühitsemise daatumid 17. juunil ja 1. juulil 1431 tõenäosemaks. Ka eelmainitud õde Annaga Piritale saadetud kirjust võib välja lugeda, et pühitsemine leiab aset õige pea. Sellest peale sai Pirita kloostrist iseseisev birgitiinide ordu klooster ja emakloostri ei olnud tema üle enam mingit võimu. Mõned aastad hiljem, 15. augustil 1436, pühitseti kirik.

Kokkuvõte

Mida rohkem ma süvenesin kirjadesse Vadstena ja Pirita kloostri asutamise ja ülesehitamise perioodil, seda rohkem tajusin, kui juhtiv Vadstena eestseisus on olnud. Kaks Vadstena venda ja kaks õde viibisid Piritale terve ülesehitamisperioodi aja, alates 1412. aastast. Vadstena eestseisuse toon on kirja-des Piritale abistav, kuid ka tugevalt manitsev. Paratamatult tekib küsimus, kui suur oli tegelikult emakloostri osa Pirita kujunemisel. Samas aga näitab Heinrich Swalbarti isepäine tegevus Konstanzi kirikukogul Liivimaa kloostri piisavat iseseisvust. Kui ta oleks jälginud Vadstena juhiseid, oleks Pirita konflikt Tallinna raega ilmselt arenenud teisiti, sest kohalikest probleemidest ei näi Vadstena olevat olnud suuremat arusaamist. Pirita kloostri juhtivate isikute hoiak ja Heinrich Swalbarti sihikindel tegutsemine oli see, mis mõjutas Saksa Ordut nii, et Tallin-

na rae ja Pirita kloostri vaheline tüli lahenes Pirita kasuks.

Kirjades esineb palju probleeme ja andmeid, mille töötlemine seisab veel ees, kuid mis kahtlemata lisavad palju uut meie teadmistele Pirita kloostri ülesehitamisest ja inimestest selle taga.

⁷⁶ A. Olearius, *Vermehrte Neue Beschreibung der Muscovitischen vnd Persischen Reyse*. Schleswig, 1656. Hrsg. D. Lohmeier. Deutsche Neudrucke. Reihe: Barock, nr. 21. Tübingen, 1971, lk. 103. Toimetaja Dieter Lohmeier mainib oma järelsõnas lk. 36, et Olearius viibis Tallinnas aastal 1653. Samal aastal oli Johann Vestring Tallinna sündik. Vt. ka A. Olearius, Täiendatud uus reisikiri Moskoovia ja Pärsia teekonna kohta. Tlk. I. Leimus. Tallinn: Olion, 1996, lk. 116.